

MODERNİZME KARŞI ENTELEKTÜEL BİR PLATFORM: BİLGİ VE HİKMET DERGİSİ ÜZERİNE SİYASAL VE ELEŞTİREL BİR OKUMA¹

MEDIAJ

Uluslararası Medya ve İletişim
Araştırmaları Hakemli Dergisi

2025; 8(2): 464-494

DOI: 10.33464/mediaj.1726575

ARZU KALKAN¹

ÖZET

Bu çalışma, İslam dünyasında süregelen modernizm tartışmalarını *Bilgi ve Hikmet* dergisi örneği üzerinden ele alarak, modernizmin İslami bilgi, sekülerleşme ve siyasal yapı üzerindeki etkilerini incelemektedir. Araştırmada, derginin yayınlanan toplam on iki sayısındaki kırk bir makale tematik analiz yöntemiyle değerlendirilmiş; Müslüman entelektüellerin modernizme yönelik eleştirileri, çözüm önerileri ve alternatif yaklaşımları ortaya konulmuştur. İnceleme, İslamcı düşüncenin modernizm karşısındaki entelektüel pozisyonlarını, Gramsci'nin karşı hegemonya kavramı çerçevesinde analiz etmekte; bu bağlamda İslami vakıf dergiciliğinin düşünsel üretim ve direnç mekanizmalarındaki rolünü tartışmaktadır. Bulgular, *Bilgi ve Hikmet*'in modernizmin indirgemeci bilgi anlayışına karşı "hikmet" merkezli, bütüncül ve revizyonist bir epistemolojik duruş sergilediğini; savunmacı bir yaklaşım yerine dönüştürücü ve teorik açılımlar geliştirdiğini göstermektedir. Bu yönüyle çalışma, Türkiye'deki İslamcı entelektüel çevrelerin modernizm karşısındaki söylem stratejilerini anlamaya yönelik özgün bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Modernizm, *Bilgi ve Hikmet* Dergisi, Sekülerleşme, Medine Vesikası

ARZU KALKAN¹

Dr.

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

tbnmarzu@gmail.com<https://orcid.org/0009-0000-7642-4991>

Geliş Tarihi: 24.06.2025 **Kabul Tarihi:** 30.09.2025 **Yayın Tarihi:** 27.10.2025

Atıf/Citation: Kalkan, A. (2025). Modernizme Karşı Entelektüel Bir Platform: Bilgi Ve Hikmet Dergisi Üzerine Siyasal Ve Eleştirel Bir Okuma. MEDIAJ, MEDIAJ, 8(2),464-494, DOI: 10.33464/mediaj.1726575

¹ Bu çalışma, "Türkiye'de İslami Vakıf Dergiciliğinde Bir Dönüşüm Hareketi: Yeni Zemin, Bilgi Ve Hikmet Dergileri Örneği" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

AN INTELLECTUAL PLATFORM AGAINST MODERNISM: A POLITICAL AND CRITICAL READING ON BİLGİ VE HİKMET JOURNAL¹

MEDIAJ
International Peer-Reviewed Journal
of Media and Communication
Research
2025; 8(2): 464-494
DOI: 10.33464/mediaj.1726575

ARZU KALKAN¹

ABSTRACT

This study examines the debates on modernism in the Islamic world through the case of *Bilgi ve Hikmet* journal, focusing on the impact of modernism on Islamic knowledge, morality, secularization, and political structures. Employing thematic analysis, a total of forty-one articles published in the journal's twelve issues were analyzed to reveal Muslim intellectuals' critiques of modernism, their proposed solutions, and alternative approaches. The analysis interprets the intellectual positions of Islamic thought against modernism within the framework of Gramsci's concept of counter-hegemony, discussing the role of Islamic foundation-based periodicals in intellectual production and mechanisms of resistance. The findings indicate that *Bilgi ve Hikmet* adopts a "hikmet"-centered, holistic, and revisionist epistemological stance against modernism's reductionist understanding of knowledge, developing transformative and theoretically grounded perspectives rather than a defensive posture. In this respect, the study offers an original contribution to understanding the discursive strategies of Islamist intellectual circles in Turkey in response to modernism.

Keywords: Modernism, *Bilgi ve Hikmet* journal, Secularization, Medina Charter

ARZU KALKAN¹

Ph.D.

Ankara Hacı Bayram Veli University

tmmarzu@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0000-7642-4991>

Received Date: 24.06.2025 **Accepted Date:** 30.09.2025 **Published Date:** 27.10.2025

Atıf/Citation: Kalkan, A. (2025). Modernizme Karşı Entelektüel Bir Platform: Bilgi Ve Hikmet Dergisi Üzerine Siyasal Ve Eleştirel Bir Okuma. MEDIAJ, 464-494, DOI: 10.33464/mediaj.1726575

¹ This study is derived from the doctoral thesis titled "Türkiye'de İslami Vakıf Dergiciliğinde Bir Dönüşüm Hareketi: Yeni Zemin, Bilgi Ve Hikmet Dergileri Örneği".

GİRİŞ

İslamcılığın yüz yılı aşan tarihsel geçmişi, farklı dönemlerde değişen sosyo-politik koşullar doğrultusunda çeşitli düşünsel tartışmalara zemin hazırlamıştır. Özellikle son yıllarda, Türkiye ve İslam dünyasında belirginleşen sosyal ve siyasal dönüşümler bağlamında yeniden gündeme gelen “yeni İslamcılık” tartışmaları, yalnızca tarihsel bir akımın güncel tezahürlerini değil, aynı zamanda İslamcı düşünce içerisindeki farklı ideolojik yönelimlerin yeniden tanımlanmasını da içermektedir. Bu tartışmalar, bir yandan İslamcılık fikrine yönelik teorik çerçevelerin güncellenmesine katkı sağlarken, diğer yandan Türkiye özelinde toplumsal, siyasal ve kültürel yapıların İslamcı perspektifle yeniden değerlendirilmesine olanak tanımaktadır.

İslamcılığın Osmanlı’daki kökenlerine dair literatürde farklı yaklaşımlar öne çıkmaktadır. Birinci yaklaşım, İslamcılığı Osmanlı’nın son döneminde, özellikle II. Meşrutiyet yıllarında ortaya çıkan siyasal ve toplumsal krizlere verilen bir cevap olarak değerlendirir. Bu bakış açısına göre İslamcılık, Batı’nın siyasal ve kültürel tahakkümüne karşı geliştirilen bir direniş söylemi ve medeniyet tasavvurudur. İkinci yaklaşım ise, İslamcılığın kökenlerini Osmanlı öncesine, klasik İslam siyasal düşüncesine kadar götürerek onu daha geniş ve tarihsel bir süreklilik içinde konumlandırır (Mardin, 1985; Türköne, 2003; Bulaç, 2013; Türkmen, 2014). Her iki yaklaşım da İslamcılığın modernleşme ile kurduğu ilişkiyi anlamada önemli ipuçları sunmakta; ancak İslamcılığın tarihsel süreklilik ve kopuş noktalarını farklı biçimlerde yorumlamaktadır.

Tanzimat’tan itibaren başlayan modernleşme süreci ve II. Meşrutiyet dönemindeki entelektüel canlılık, İslamcı düşüncenin basılı yayınlar aracılığıyla sistematize edilmesine zemin hazırlamıştır. Bu süreçte yayınlanan dergi ve gazeteler, İslamcılığın siyasal ve toplumsal alandaki söylemsel yayılımında merkezi bir rol oynamıştır. Özellikle *Sebilürreşad* gibi dergiler, İslamcı düşüncenin hem kamuoyunda karşılık bulmasını hem de kuramsal temellerinin gelişmesini mümkün kılmıştır (Yıldız, 2018, s. 112). Bununla birlikte dönemin siyasal hareketleri, medrese ve dernek gibi kurumsal yapılar da İslamcı söylemin toplumsal tabana yayılmasında belirleyici olmuştur.

1980’li yıllar, Türkiye’de İslamcı düşünce için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde hem entelektüel hem de siyasal alanda daha görünür hale gelen İslamcı aktörler, yoğun bir yayın faaliyetiyle düşünsel derinliğe ulaşmayı hedeflemişlerdir. Bu

çaba, İslamcılığın ideolojik sınırlarını yeniden belirlemiş; modernizm, sekülerlik, demokrasi ve devlet gibi kavramlarla ilişki kurma biçimlerini çeşitlendirmiştir.

Bu bağlamda, İslami vakıf dergiciliği, hem geleneksel vakıf işlevlerinin modern iletişim araçlarıyla yeniden yorumlandığı bir alan olarak hem de İslami düşüncenin güncel meselelerle temas ettiği bir platform olarak önem kazanmıştır. Vakıfların klasik fonksiyonları arasında yer alan eğitim, kültür ve toplumsal dayanışma faaliyetleri, modern dönemde dergicilik üzerinden entelektüel üretime dönüşmüştür. İslami vakıf dergileri hem geleneksel değerleri koruma hem de çağdaş sorunlara İslami perspektiflerden cevap üretme işlevi görerek iki yönlü bir misyon üstlenmiştir. Dolayısıyla bu çerçevede çalışmanın evrenini, Türkiye’de yayımlanan İslamcı dergiler oluşturmaktadır. İslamcılık, tekil bir yapıdan ziyade farklı eğilimleri ve düşünsel yönelimleri barındıran çok katmanlı bir ideolojik çerçeveye sahiptir. Bu yönüyle İslamcılık; kültürel ve entelektüel yapılanmalar, radikal İslamcı hareketler, geleneksel İslamcı akımlar, cemaatler ve tarikatlar gibi çeşitli alt başlıklarda incelenebilecek geniş bir alana yayılmaktadır. Araştırma alanının bu denli geniş olması, inceleme evreninin belirli ölçütlere göre sınırlandırılmasını zorunlu kılmıştır.

Bu bağlamda hem çalışma eksenine uyum sağlayan hem de biçimsel ve içeriksel açıdan araştırma amacına katkı sunabilecek nitelikte olduğu değerlendirilen bir İslami vakıf dergisi inceleme kapsamına alınmıştır. Bununla birlikte, tüm dönemleri kapsayan bir analiz yürütmek pratikte mümkün olmadığından, araştırmanın zaman aralığı Türkiye’de 1990 sonrası yayımlanan İslamcı dergilerle sınırlandırılmıştır. Bu dönemsel tercih, İslamcılığın dönüşümünün 1990’lı yıllarda daha görünür ve tartışılabilir bir hal aldığı yönündeki literatür temelli değerlendirmelere dayanmaktadır.

Söz konusu dönemsel ve kurumsal sınırlamalara rağmen, İslamcı dergiler içerisindeki çeşitlilik, örnekleme daha özel bir seçim yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu doğrultuda, İslami vakıf dergileri arasından amaca yönelik örneklem yöntemiyle *Bilgi ve Hikmet* dergisi seçilmiştir. Örneklem olarak belirlenen bu dergi yazar kadrolarının niteliği, siyasal dönüşüm süreçlerine dair temaları ne ölçüde ele aldığı, yayımlandığı dönemdeki toplumsal etkileri ve sonraki yıllara bıraktığı düşünsel miras göz önünde bulundurularak belirlenmiştir. Seçilen bu derginin, İslamcılık düşüncesinin değişen söylemsel yapısına en görünür katkıyı sunduğu düşünülmektedir. Bu dergi İslamcılığın modernizm süreciyle kurduğu çok boyutlu ilişkiyi tarihsel bir arka planla birlikte ele alarak, derginin modernizme yönelik yaklaşımını hem teorik hem de pratik düzeyde ortaya koymaktadır. Dergide yer

alan yazılarda öne çıkan başlıca temalar; sekülerleşme, ulus-devlet eleştirisi, Medine Vesikası, epistemolojik dönüşüm, kimlik krizi ve ümmet anlayışı gibi meseleler etrafında şekillenmektedir.

Bu çerçevede *Bilgi ve Hikmet*, sadece modernizme karşı savunmacı bir pozisyon almakla kalmayıp, İslami düşüncüyü yeniden inşa etme iddiasıyla teorik açılımlar üretmiştir. Modernizmin eleştirisini yalnızca kültürel ya da siyasal düzeyde değil, aynı zamanda bilgi ve düşünce biçimleri bağlamında da gerçekleştiren dergi, İslami entelektüel düşüncenin özgünlüğünü koruyarak çağdaş dünyaya yanıt arama çabasını temsil etmektedir. Çalışma bu yönleri ortaya koyma biçimiyle ayrıca önem kazanmaktadır. *Bilgi ve Hikmet* dergisi, Türkiye'deki İslamcı entelektüel çevrelerin modernizm karşısındaki konumlanışlarını yansıtan önemli bir örnek olarak öne çıkmaktadır. Modernizmle hesaplaşırken, İslam'ın epistemolojik ve ahlaki temellerinden beslenen alternatif bir modernizm arayışını teşvik etmektedir. Çalışma, bu yönüyle literatüre hem akademik hem de düşünsel alanda dikkate değer bir katkı sunmaktadır.

Bu araştırmanın amacı, 1993-1995 yılları arasında yayımlanan *Bilgi ve Hikmet* dergisinde modernizm temalı içeriklerin eleştirel ve tematik bir çözümlemesini yaparak, İslamcı düşünce çevrelerinin modernizm karşısındaki entelektüel konumlanışını ortaya koymaktır. Çalışma, dergi sayılarındaki söylemsel örüntüleri ve ideolojik kodları belirleyerek, modernizm-İslam etkileşimini hegemonya ve karşı-hegemonya kavramları çerçevesinde değerlendirmeyi hedeflemektedir. Bu yönüyle araştırma hem Türkiye'deki İslamcı entelektüel tarihine hem de modernizm tartışmalarına dair literatüre özgün bir katkı sunmaktadır.

Bu çalışmada, İslamcı düşüncenin modernizme yönelik söylemlerini anlamak için Antonio Gramsci'nin "karşı hegemonya" kavramı kuramsal bir dayanak olarak kullanılmaktadır. Hegemonya, Antonio Gramsci'nin (1971) *Prison Notebooks* adlı eserinde geliştirdiği en özgün kavramlardan biridir. Gramsci, klasik Marksist görüşte öne çıkan "devletin baskı aygıtlarıyla sınıf egemenliği" anlayışını genişleterek, egemen sınıfların toplumu sadece zor yoluyla değil, aynı zamanda kültürel ve ideolojik rıza üretimi yoluyla da yönettiğini ileri sürer. Gramsci'ye göre (1971) hegemonya, egemen sınıfın sadece zor yoluyla değil, aynı zamanda sivil toplum alanında kültürel ve ideolojik rıza üreterek tahakküm kurma biçimidir. Bu tahakküm, bireylerin gündelik yaşam pratiklerine kadar uzanan bir ideolojik kabullenme süreciyle işler. Karşı hegemonya ise bu tahakküme karşı

geliştirilen alternatif düşünsel ve kültürel yapılanmaları ifade eder. İslamcı dergiler, özellikle modernizmin sekülerleşmeci ve Batıcı kodlarına karşı geliştirdikleri söylemlerle, mevcut kültürel hegemonyaya alternatif üretme çabası içinde değerlendirilebilir (Morton, 2007).

Gramsci'ye göre (1971) egemenlik iki unsurdan oluşur: zor (coercion) ve rıza (consent). Devlet, bu ikisini birlikte kullanarak egemenliğini tesis eder; ancak modern toplumlarda baskıdan çok rızaya dayalı bir yönetim biçimi öne çıkar. Bu rıza ise eğitim kurumları, medya, din, edebiyat, akademi gibi sivil toplum aygıtları aracılığıyla inşa edilir. Bu nedenle Gramsci, sivil toplumu “ideolojilerin savaş alanı” olarak tanımlar. Bu hegemonik yapıya karşı geliştirilen entelektüel ve kültürel direniş biçimi ise karşı-hegemonya (counter-hegemony) olarak adlandırılır. Karşı-hegemonya, yalnızca egemen ideolojiyi eleştirmekle kalmaz; aynı zamanda yeni bir dünya görüşü, alternatif bir toplumsal tahayyül ve yeni anlamlandırma biçimleri sunma çabasını içerir (Boggs, 1984). Bu nedenle karşı-hegemonya, pasif bir muhalefet değil; aktif bir yeniden inşa sürecidir.

Gramsci sonrası literatürde hegemonya kavramı, yalnızca sınıf mücadeleleri bağlamında değil; kimlik politikaları, kültürel mücadeleler ve postkolonyal eleştiri alanlarında da genişletilmiştir. Örneğin Stuart Hall (1996), hegemonyayı sürekli olarak “yeniden kurulan, geçici ve kırılğan bir denge” olarak tanımlar ve kültürel temsillerdeki egemenlik biçimlerinin çözümlenmesi gerektiğini savunur. Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe (1985) ise, hegemonik ilişkilerin yalnızca sınıfsal değil, dilsel ve söylemsel düzeyde inşa edildiğini öne sürerek hegemonya kuramını post-yapısalcı bir düzleme taşımıştır.

Bu bağlamda, modernizmin evrenselci ve ilerlemeci iddialarına karşı İslamcı düşünürlerin sunduğu medeniyet, ahlak ve toplum tasavvurları, hegemonik söylemi dönüştürmeye yönelik karşı-hegemonik bir pratik olarak okunabilir. Bu yaklaşım, metin çözümlemesine eleştirel bir boyut kazandırarak, sadece ne söylendiğini değil, neye karşı ve hangi tarihsel bağlamda söylendiğini de anlamaya olanak tanır.

Bu çerçevede çalışmada, modernizm temasının İslamcı düşünce içerisindeki yansımalarını ortaya koymak amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden biri olan tematik çözümleme yöntemi benimsenmiştir. Tematik çözümleme, belirli bir metin ya da söylemde tekrar eden anlam kalıplarını ortaya çıkararak, metinlerin altında yatan düşünsel yapıları çözümlemeye imkân tanır (Braun & Clarke, 2006). Bu doğrultuda, seçilen İslamcı dergi sayıları betimsel analiz yoluyla incelenmiş; modernizm kavramını, Batı medeniyetiyle

ilişkilenme biçimi ve geleneksel İslam yorumu ile kurulan bağ gibi temalar etrafında kodlamalar gerçekleştirilmiştir. Bu yöntem, İslamcı düşüncenin modernizme yönelik eleştirel ya da uzlaşmacı tutumlarını tarihsel ve ideolojik bağlamda analiz etmeye olanak tanımaktadır (Nowell et al., 2017). Kodlamalar, açık ve örtük temaları kapsayacak şekilde yapılmış, sürekli karşılaştırmalı analiz tekniğiyle desteklenmiştir.

Örneklem olarak seçilen *Bilgi ve Hikmet* dergisinin yayın politikası, kuruluş amacı ve entelektüel duruşu üzerinden yürütülen çözümleme, İslamcı düşüncenin dönüşümüne ışık tutarken aynı zamanda modernizm ile bütünleşen yeni bir söylemin nasıl inşa edildiğini ortaya koymaktadır. Dergide modernizm teması çerçevesinde kaleme alınan yazıların sistematik analiziyle, yazarların modernizme karşı geliştirdikleri eleştirel pozisyonlar detaylı biçimde incelenmiş; bu pozisyonların ideolojik, kültürel ve epistemolojik temelleri karşı hegemonya kavramı üzerinden çözümlenmiştir. Elde edilen bulgular, yalnızca belirli bir yayın organının söylem dünyasını açığa çıkarmakla kalmayıp, aynı zamanda modernizm ile İslamcılık arasındaki ilişkiyi daha geniş bir teorik bağlamda tartışmaya açarak, İslam düşüncesi literatürüne katkı sunmaktadır. Bu yönüyle çalışma, hem Türkiye'deki İslamcı entelektüel üretimin yönelimlerini anlamaya yönelik özgün bir katkı sunmakta hem de modernleşme ile İslami söylemin nasıl şekillendiğine dair bütüncül bir perspektif geliştirmektedir.

İslamcılık Ve Modernizm: Modernizmin İslami Vakıf Dergileri Üzerindeki Etkisi

Modernizm, genel olarak Aydınlanma düşüncesiyle şekillenen, akıl, bilim, bireysellik ve ilerleme ilkelerine dayanan bir tarihsel ve düşünsel dönüşüm sürecidir. Bu süreç, Batı merkezli bir epistemolojiyi temel alarak geleneksel bilgi biçimlerini ve otorite anlayışlarını sorgulayan, bunun yerine rasyonel ve seküler bir dünya görüşünü egemen kılmaya çalışan bir zihniyet değişimini ifade eder (Harvey, 1990). Türk düşünce dünyasında modernizm, çoğu zaman Batılılaşma ve sekülerizm ile özdeşleştirilmiş ve bu durum, özellikle İslami entelektüel çevrelerde ciddi tartışmalara neden olmuştur. Modernizm teorileri bağlamında sekülerleşme, özellikle Avrupa'da Aydınlanma Çağı sonrası dinin siyasal, hukuksal ve toplumsal alanlardaki merkezi konumunun zayıflamasıyla ilişkilendirilir (Berger, 1999). Sekülerleşme, toplumsal yaşamın ve bireysel bilinç alanlarının dinsel referanslardan giderek bağımsızlaşması sürecini ifade eder. Türkiye özelinde sekülerleşme

süreci, Osmanlı'nın son döneminde başlayan Batılılaşma hareketlerinin Cumhuriyet dönemi reformlarıyla kurumsal bir çerçeveye oturmasıyla ivme kazanmıştır. Bu bağlamda sekülerleşme, yalnızca din-devlet ilişkilerinin dönüşümünü değil, aynı zamanda toplumsal değerlerin, eğitim sisteminin ve kamusal alanın yeniden yapılandırılmasını da kapsamaktadır (Çapçioğlu, 2012). Dolayısıyla sekülerleşme, hem bireysel hem de kolektif düzeyde dini otoritenin sınırlandırılması ve dünyevi düzenin öncelenmesi süreci olarak değerlendirilebilir. Modernizmin “kutsal olanı dünyevileştirme” yönelimi, İslamcı düşünürler tarafından sadece dini değil, aynı zamanda kültürel ve epistemolojik bir tehdit olarak değerlendirilmiştir (Toprak, 1996). Bu bağlamda modernizm, yalnızca teknik bir ilerleme süreci değil, aynı zamanda anlam dünyasını yeniden inşa eden ideolojik bir yönelimi de içerir. Dolayısıyla modernizmin İslam dünyasında tartışılması, sadece bilimsel gelişmelere değil, aynı zamanda değerler sistemine, yaşam biçimlerine ve bilgi üretim modellerine yönelik bir eleştiriyi de beraberinde getirmiştir (Giddens, 1991). İslamcılıkta Modernizm ise, bireyin düşünme ve değerlendirme yetilerini geliştirmeyi amaçlayan kültürel bir dönüşüm projesi olarak ortaya çıkmıştır. Sadece teorik bir yaklaşım değil, aynı zamanda gündelik yaşamın biçimlendirilmesine yönelik pratik bir çerçeve sunan modernizm; 18. yüzyıldan itibaren siyasal yapılardan toplumsal yaşama kadar birçok alanda belirleyici bir etkide bulunmuştur (Yıldırım, 2010, ss. 705-706). Sosyal, kültürel ve siyasal boyutlarda köklü değişimler yaratan bu paradigma, İslam dünyasında da farklı şekillerde tartışılmıştır.

İslamcılık içinde modernizme yönelik yaklaşımlar, sadece savunmacı reflekslerle sınırlı kalmayıp, zaman zaman onu dönüştürme ve İslami ilkelerle uyumlu hale getirme çabalarını da içermektedir. Bu nedenle, modernizmin İslam dünyasındaki etkileri bilimsel gelişmelerin ötesinde; ahlaki değerler, toplumsal yaşam biçimleri ve bilgi üretim modelleri üzerinde de tartışılmıştır.

İslamcılık bağlamında modernizm, geleneksel İslami değerlerin modern dünya ile nasıl ilişkilendirileceği sorunsalı etrafında şekillenmektedir. İslamcılık genel anlamda, İslam'ın sosyal ve siyasal hayatta belirleyici bir rol üstlenmesi gerektiğini savunan düşünsel bir akım olmakla birlikte, modernizm bu akım içinde farklı biçimlerde ele alınmış ve çeşitli yaklaşımlar çerçevesinde yorumlanmıştır. Bazı İslamcı düşünürler modernizmin belirli yönlerini eleştirirken, bazıları modern bilim ve teknolojinin İslam ahlakıyla uyum içinde kullanılabileceğini savunmuşlardır (Küçükcan, 2005, ss. 118-119).

19. yy. sonlarından itibaren İslam dünyasında modernizm tartışmalarının gündeme gelmesi, İslamcılık ile modernizm arasındaki ilişkiyi daha da görünür kılmıştır. Modernizm endüstrileşme, bilimsel ilerleme, sekülerleşme ve demokratikleşme gibi kavramlarla ilişkilendirilirken; İslamcı düşünürler bu kavramları İslami çerçevede yeniden anlamlandırma eğiliminde olmuşlardır. Bu çerçevede İslamcılık ile modernizm arasında kurulan ilişki hem entelektüel hem de siyasal düzeyde İslam dünyasında süregiden bir tartışma zemini oluşturmuştur (Yıldız, 2018, ss. 118).

Türkiye’de modernizmle ilgili tartışmalar, Osmanlı’nın son döneminden itibaren başlayan modernleşme hareketleri ile doğrudan ilişkilidir. Tanzimat, Islahat ve II. Meşrutiyet dönemlerinde yürürlüğe konulan reformlarla birlikte başlayan bu süreç, Cumhuriyetin kuruluşu sonrasında daha radikal bir modernleşme hamlesine dönüşmüştür. Gerçekleşen bu dönüşümde; laiklik, harf inkılabı, eğitim reformları ve kadın haklarının genişletilmesi gibi başat modernleşme projeleri uygulanmıştır (Tosun, 2003). Aynı zamanda sanat, edebiyat ve kültür alanlarında da modernizmin etkileri öne çıkmıştır.

Modernizm sürecinin etkisi yayıncılık alanında da kendini göstermiştir. Yayın organları, modernizmin fikirlerini ve değerlerini topluma aktaran önemli araçlar hâline gelmiştir. Bu süreçte, özellikle İslami dergiler modernleşme ile İslam arasında köprü kurma çabası taşıyan önemli platformlar haline gelmiştir. Bu dergiler, modern dünyaya yönelik İslami perspektiflerin üretildiği ve tartışmaya açıldığı entelektüel mecralar olmuştur. Bu yayınlar, bir yandan modern dünya karşısında İslami duruşu muhafaza etmeye çalışırken, diğer yandan da İslam’ın çağdaş meseleler karşısındaki konumunu yeniden tanımlama arayışı içine girmiştir.

1980’li yıllardan itibaren Türkiye’de İslami yayıncılık alanında kayda değer bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönemde siyasal sistemdeki liberalleşme ve çoğulculuk eğilimleri, İslami yayınların çeşitlenmesine olanak tanımış; farklı İslamcı gruplar kendi perspektiflerini yansıtan yayın organları kurmuşlardır. Bu süreçte dergiler, daha profesyonel bir yayıncılık anlayışı benimseyerek düşünsel içeriklerin niteliğini artırmış, farklı sosyal gruplara hitap eden geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmıştır (Karadeniz, 2021).

Bu gelişmeler İslami vakıf dergiciliğini de etkilemiş; vakıf kökenli yayınlar hem geleneksel İslamcı değerleri korumaya hem de modern toplumsal meseleleri gündeme taşımaya yönelik yeni bir söylem geliştirmiştir. Tarih, felsefe, bilim ve sanat gibi farklı alanlarda yayımlanan içerikler, İslamcı düşüncenin disiplinler arası ve çoğulcu yapısını

yansıtmıştır. İslamcı düşüncenin çok boyutlu yapısını yansıtmıştır. Aynı zamanda bu dergilerde, geleneksel İslamcılığa yönelik eleştiriler de yer bulmuş, düşünsel çoğulculuğun önünü açmıştır.

1990'lı yılların başından itibaren vakıf dergileri akademik ve entelektüel derinlik kazanmıştır. Gündelik siyasal söylemlerin ötesinde, İslam dünyasının karşı karşıya kaldığı küresel meseleleri konu alan, teorik düzeyi yüksek makaleler yayımlanmıştır (Aydın, 1997). Eğitim modelleri, kültürel miras, sosyal adalet gibi temalar dergilerin ilgi alanına girmiştir. Bu dönemde vakıflar arası iş birliğine dayalı yayın projeleriyle dergilerin etki alanı daha da genişlemiştir.

1990'lı yılların sonlarına doğru İslami yayıncılık daha da çeşitlenmiş, İslami feminizm başta olmak üzere toplumsal cinsiyet, kadın hakları ve çevresel sorunlar gibi konular İslami çerçevede ele alınmaya başlanmıştır (Yağlı, 2005). Bu gelişme, İslami vakıf dergilerinin sadece dini değil, aynı zamanda güncel toplumsal meselelere dair eleştirel ve alternatif bakış açıları üretme çabasına sahip olduğunu göstermektedir.

2000'li yıllarda İslami vakıf dergileri, küresel İslam dünyasındaki gelişmeleri daha yakından izleyen, uluslararası ilişkiler ve kültürel etkileşim üzerine yazılara yer veren bir yayın çizgisi benimsemiştir. Teknoloji, bilim, medya ve sanat gibi temalar da dergilerin içerik portföyünde yer almış; böylece söz konusu yayınlar hem yerel hem küresel meseleleri İslami ilkeler doğrultusunda tartışan entelektüel platformlara dönüşmüştür (Erken, 2018).

Çalışmanın bulguları değerlendirildiğinde, İslami vakıf dergilerinin modernizmle kurdukları ilişkinin yalnızca savunmacı bir refleksle sınırlı kalmadığı aksine, zaman zaman modernizmin sunduğu imkânları yeniden yorumlama, dönüştürme ve İslami ilkelerle bütünleştirme yönünde çabalar içerdiği görülmektedir. Modernizmin sunduğu imkânlar ve beraberinde getirdiği tehditler, bu yayınlarda İslam'ın temel ilkeleri çerçevesinde yeniden anlamlandırılmaya çalışılmış; bu da söz konusu dergilerin yalnızca geleneksel bir duruşu savunmakla kalmayıp, aynı zamanda modernlik ile İslam arasında teorik bir etkileşim alanı oluşturma çabası içinde olduklarını düşündürmektedir. Bu bağlamda, İslami vakıf dergilerinin, çağdaş sorunları İslami perspektiften ele alma girişimlerinin, modernizme yönelik alternatif bir söylem inşasına katkı sunduğu ileri sürülebilir.

Türkiye'de modernleşme sürecine ilişkin tartışmaların, İslami dergiler aracılığıyla farklı bakış açılarıyla ele alındığı görülmektedir. Bu yayınlar genellikle dini, kültürel,

toplumsal ve siyasal temalara odaklanmakta; modernleşmeyi İslam'ın değerler sistemi içinde anlama ve yorumlama çabası sergilemektedir. Bu dergiler, genellikle dinî, sosyal, kültürel ve siyasal temaları içeren yazılara yer vererek, modernleşme olgusunu İslam'ın referans çerçevesi içinde anlama ve yorumlama çabası sergilemiş olabilirler. Ancak bu noktada, İslami düşüncenin modernizme yaklaşımı bakımından homojen bir yapı arz etmediği; farklı ideolojik ve kuramsal eğilimlere sahip birçok akımı bünyesinde barındırdığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu çeşitlilik, dergiler arasında modernizme dair değerlendirmelerde kayda değer farklılıkların bulunabileceğine işaret etmektedir.

Çalışmada incelenen metin örnekleri değerlendirildiğinde, İslami değerlere dayalı alternatif eğitim modelleri, kültürel mirasın korunması ve aktarımı gibi konulara yönelik söylemlerin güç kazandığı dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, İslami değerlere dayalı alternatif eğitim modelleri, kültürel mirasın muhafazası ve aktarımı gibi konulara yönelik söylemlerin dergilerde belirginleştiği gözlemlenmiştir. Ayrıca, bu yayınların farklı vakıflarla iş birliği içinde hareket etmeleri ortak projeler geliştirme, etkinlikler düzenleme ve içerik paylaşımı yoluyla daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaşma hedefi taşıdıkları da düşünülebilir.

Derginin Çıkış Manifestosu

1993-1995 yılları arasında yayın hayatını sürdüren *Bilgi ve Hikmet* dergisi, Ahmet Şişman'ın sahipliğinde, Ali Bulaç'ın genel yayın yönetmenliğinde, İz Yayıncılık tarafından yayımlanmıştır. Toplamda 12 sayı olarak üçer aylık periyotlarla (kış, bahar, yaz, güz) yayımlanan dergi, Türkiye'deki İslami düşünce literatürüne katkı sunan ve döneminin önde gelen entelektüellerini bir araya getirerek özgün düşünsel bir zemin oluşturmuştur. *Bilgi ve Hikmet* dergisi, düşünsel çeşitliliği önceleyen bir yayın politikası izlemiş ve dönemin önde gelen entelektüellerine ev sahipliği yapmıştır. Dergide yazılarıyla yer alan isimler arasında Abdurrahman Arslan, Ömer Çelik, Ömer Dinçer, İlhan Kutluer, Nuh Coşkun, Şükrü Karatepe ve Kadir Canatan gibi önemli entelektüel düşünürler bulunmaktadır. Dergi çıkış manifestosunda İslam dünyasındaki dönüşümleri, Türkiye'nin sosyo-politik durumunu ve küresel gelişmeleri İslami bir perspektiften ele alan analizlerle dikkat çekmektedir.

Ali Bulaç'ın öncülüğünde şekillenen dergi bilgi, felsefe ve hikmet ekseninde İslami entelektüel bir çizgi geliştirmeyi amaçlamıştır. Bulaç'a göre, modernizm bilgiyi yalnızca bilimsel bir düzleme indirgemiş, bu süreçte hikmeti epistemolojik düzleminden dışlamıştır.

Bilgi ve Hikmet, bu anlamda, vahye dayalı bilgi ile beşerî düşünce arasında bağ kuran "hikmet" kavramını merkeze alarak bilgiyi yeniden düşünme çabasına girişmiştir. Bu bağlamda vahiy ve akıl arasında kurucu bir ilişki kurma çabasını sürdürmüştür.

Bilgi ve Hikmet'te yayımlanan yazılarda akıl ile iman, maddi ile manevi hayat arasındaki parçalanmışlık sıkça vurgulanmıştır. Modernizm, Türk modernleşmesi ve laiklik bağlamlarında eleştirilmiş; sekülerleşmenin İslam toplumlarında yol açtığı yabancılaşma ve kimlik krizi tartışılmıştır. Bu tartışmalarda "muhafazakâr İslamcılık" eleştirisi öne çıkmış; bu yaklaşımın maddi ilerlemeyi benimserken manevi değerleri koruma iddiasının çelişkili doğası irdelenmiştir.

Bilgi ve Hikmet dergisinin düşünsel çerçevesini en iyi yansıtan kavramlardan biri "aşma"dır. Bu kavram hem sekülerleşen modernist İslamcı eğilimlerden hem de siyasal İslam'ın modern yapılarla çatışmacı çizgisinden bir kopuşu temsil eder. Dergi, modernizmin ötesine geçerek, İslam'ın evrensel ilkeleri temelinde yeni bir düşünsel açılım üretmeyi hedeflemiştir. Modernizmin ortaya çıkardığı krizlere karşı, ilahi referanslara dayalı alternatif bir uygarlık inşası önerilmiştir.

Dergide yer alan yazılar, modern ulus-devletin "müdahaleci ve asimilasyoncu" karakterine karşı eleştirel bir tutum sergilemiştir. Modern devletin, farklılıkları bastıran ve tek tip bir kültürü dayatan yapısı, faşist, komünist ya da liberal rejimlere özgü varyasyonlara rağmen, ortak bir totaliter eğilim olarak değerlendirilmiştir. Bu noktada, ümmet anlayışı, sınırları aşan, kapsayıcı ve çoğulcu bir alternatif olarak öne çıkarılmıştır. Metinlerde, modern ulus-devletin müdahaleci ve homojenleştirici yapısı eleştirel bir yaklaşımla toplumsal düzen alternatifi olarak ele alınmıştır.

Dergi, Medine Vesikası'nı da farklı inanç, düşünce ve etnik grupların bir arada yaşayabildiği çoğulcu bir toplum yapısının tarihsel örneği olarak değerlendirmiştir. Medine Vesikası, Hicret'in ardından Hz. Muhammed tarafından Medine'de yaşayan farklı etnik ve dini topluluklar arasında barış, güvenlik ve karşılıklı sorumluluk ilkelerini düzenlemek amacıyla hazırlanmış çok taraflı bir anlaşmadır. Vesika, Müslümanlar, Yahudiler ve diğer yerel topluluklar arasında hukuki ve siyasal bir düzen tesis etmiş; toplumsal barışın korunması, savunma yükümlülükleri ve iç hukuk düzeni gibi konuları ayrıntılı şekilde belirlemiştir (Hamidullah, 2003). Modern siyaset bilimi açısından ise Medine Vesikası çok kültürlü ve çoğulcu bir toplumda farklı inanç gruplarının bir arada yaşamasına yönelik ilk yazılı toplumsal sözleşmelerden biri olarak değerlendirilir (Akyüz, 2018). Bu nedenle hem

İslami siyaset düşüncesi hem de anayasal gelişmeler bağlamında tarihsel öneme sahiptir. Ali Bulaç'ın bu vesikaya yüklediği anlam doğrultusunda, *Bilgi ve Hikmet*, günümüz dünyasında çoğulculuk sorununa karşı İslamî ilkeler temelinde çözüm önerileri sunmayı hedeflemiştir. Bu çerçevede dergi, yalnızca İslamî çevrelere değil, İslam düşüncesi dışında kalan entelektüel kesimlere de hitap eden, diyalog ve ortak düşünme alanları açan bir söylem geliştirmiştir.

YÖNTEM VE BULGULAR

Bu araştırma, 1993-1995 yılları arasında yayımlanan *Bilgi ve Hikmet* dergisinde yer alan modernizm temalı içeriklerin eleştirel çözümlemesini yapmak amacıyla, nitel araştırma yöntemlerinden tematik analiz tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında derginin yayımlanan tüm sayıları sistematik olarak incelenmiş ve modernizm ile ilişkili içerikler belirlenerek tematik kategoriler altında sınıflandırılmıştır. Toplam on iki sayı üzerinden yürütülen analizde, derginin kapak başlıkları Tablo-1'de sunulmaktadır.

Tablo 1: *Bilgi ve Hikmet* Dergisi Kapak Başlıkları

Sayısı	Dergi Kapak Başlıkları
1	İslam'ın Modern Dünyaya Cevabı Nedir?
2	İslam ve Protestanlık
3	İslam ve Modern/Ulus Devlet
4	İslam ve Modern Kimlikler
5	Bir Arada Yaşamanın Formülü Nedir? "Medine Vesikası"
6	Dinlerin Gelecek Tasarımı
7	Modern Tarihin Dinamikleri İlerleme, Değişme ve İslam
8	Modern Dünyaya Karşı Üç Tutum: Çatışma, Uyum ve Aşma
9	Din, Modernizm ve Gelenek
10	İslam'ın Kategorik Ayrırımları: Yüksel İslam - Halk İslamı, Popülist İslam - Elitist İslam, Siyasal İslam - Kültürel İslam
11	Din - Devlet ilişkisi ve Laiklik
12	Siyasal İslam ve Fundamentalizm

Derginin ilk sayısının kapak başlığında yer alan “İslam’ın Modern Dünyaya Cevabı Nedir?” ifadesi, yayın politikası açısından bir çıkış manifestosu niteliği taşımakta ve modernizmi merkeze alan bir tartışma zeminini açıkça ortaya koymaktadır. Diğer sayılarda ise “İslam” ve “din” kelimelerinin hemen hemen her sayıda yer aldığı görülmektedir. Bu durum, derginin temel tartışma çerçevesinin modernizm ile İslam arasındaki çatışma, etkileşim ve olası uyum noktaları üzerine kurulduğunu göstermektedir.

Tematik analiz, bu çalışmanın kuramsal ve metodolojik eksenine en uygun yöntem olarak belirlenmiştir; zira bu teknik, metinlerin hangi göstergelere dayanarak anlam inşa ettiğini ve bu sürecin hangi ideolojik roller aracılığıyla şekillendiğini ortaya koyma açısından işlevseldir. Tematik analiz, belirli bir kavram ya da olgu etrafında örgütlenen söylemleri yapılandırmak ve içeriklerde tekrar eden anlam örüntülerini ortaya koymak amacıyla tercih edilmiştir (Braun & Clarke, 2006). Bu yöntemin seçilmesinde, nitel verilerin sistematik biçimde çözümlenerek hem açık hem de örtük anlamların ortaya çıkarılmasına imkân tanınması etkili olmuştur. Tematik analiz süreci, Braun ve Clarke’ın (2006) önerdiği altı aşamaya uygun olarak yürütülmüştür: (1) verilerle aşinalık sağlama, (2) ilk kodların oluşturulması, (3) kodlardan potansiyel temaların belirlenmesi, (4) temaların gözden geçirilmesi, (5) temaların tanımlanması ve adlandırılması, (6) raporun yazılması. Bu adımlar, araştırma boyunca hem verinin bütünlüğünü hem de analitik tutarlılığı korumak amacıyla takip edilmiştir.

Araştırma sürecinde, dergilere ulaşımında çeşitli zorluklar yaşanmıştır. Bazı sayılara Millî Kütüphane arşivlerinden, diğer sayılara ise Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Kütüphanesi arşivinden erişim sağlanmıştır. İnceleme aşamasında, her sayı önceden belirlenmiş analitik kriterler doğrultusunda sistematik biçimde taranmış; yazı başlıkları, alt başlıklar, anahtar kavramlar ve içerik metinleri ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

Bu bağlamda, ideolojik kodların hegemonya üretim sürecinde nasıl yapılandığını analiz etmek amacıyla, metinlerde öne çıkarılan temalar ile dışarıda bırakılan unsurlar karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu yaklaşım, metinlerin yalnızca ifade ettikleriyle değil, aynı zamanda sessiz kaldıkları veya dışladıkları unsurlarla da anlam kazandığı varsayımına dayanmaktadır. Böylece, temaların hegemonik söylem üretimine nasıl katkı sunduğu çözümlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın uygulama sürecinde, dergide yer alan yazılar içerisinden sıklıkla tekrar eden kavramlar belirlenmiş; bu kavramlar doğrultusunda kavramsal gruplandırmalar ve

kategorileştirmeler yapılarak ana temalar ortaya çıkarılmıştır. Belirlenen temalar arasında modernizm, sekülerleşme, kimlik krizi, epistemolojik hegemonya ve ulus-devlet eleştirisi öne çıkmıştır. Bu temalar çerçevesinde, örneklem olarak bazı yazılar seçilmiş ve detaylı analiz yapılmıştır.

Örneklem seçiminde yalnızca tematik yoğunluk değil, aynı zamanda konuya düzenli biçimde katkı sunan yazarların varlığı da belirleyici olmuştur. Kodlama süreci hem açık hem de örtük içerikleri kapsayacak şekilde yürütülmüş; temalar arasındaki ilişkiler sürekli karşılaştırmalı analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Analizin ilk aşamasında, doğrudan modernizm temasına odaklanan yazılar incelenmiştir. Bu bağlamda, yalnızca modernizmi açıkça konu edinen metinler değil; aynı zamanda farklı kavramsal çerçevelere sahip olmakla birlikte, alt mesajlar aracılığıyla modernizmle ilişkili anlamlar taşıyan modernleşme ve modernite kavramlarını içeren yazılar da çalışmaya dahil edilmiştir. Bu kapsamda, ilgili temaya doğrudan ya da dolaylı biçimde odaklandığı tespit edilen yazı sayısı 21'dir ve bu içerikler Tablo-2'de gösterilmiştir.

Çalışmanın kuramsal çerçevesinde, Antonio Gramsci'nin "karşı hegemonya" kavramı temel alınarak, metinlerdeki eleştirel söylemlerin hegemonik modernist yapılar karşısındaki konumlanışı çözümlenmiştir. Araştırmanın geçerlilik ve güvenilirliğini artırmak amacıyla, kodlama sürecinde literatürle karşılaştırma yapılmış, bulguların yorumlanmasında üçgenleme (veri, araştırmacı, kuram) stratejileri uygulanmıştır. Bu doğrultuda, İslamcı düşünce çevrelerinin modernizme yönelik eleştirilerinin, yalnızca teolojik veya kültürel düzeyde değil, aynı zamanda ideolojik ve epistemolojik düzlemde de karşı-hegemonik bir pozisyon inşa etme çabası olarak değerlendirilebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Daha kapsamlı bir değerlendirme perspektifiyle, yalnızca kavramsal düzeyde modernizmden söz etmeyen; fakat içerik itibarıyla modernizmin oluşturduğu sorun alanlarına temas eden metinler de analize dâhil edilmiştir. Bu ikinci grupta yer alan ve başlık ya da içerik düzeyinde dolaylı biçimde modernizm tartışmalarına gönderme yapan yazıların sayısı 41 olarak belirlenmiştir. Modernizm ve modern sözcüğü geçen yazı başlıkları Tablo-2'de gösterilmiştir. İçerik olarak çalışma eksenine uygun olmayan yazı başlıkları ise kapsam dışı bırakılmıştır.

Tablo-2 Bilgi ve Hikmet Dergisi İçeriğinde Modern ve Modernizm Sözcüğü Geçen Yazı Başlıkları

Dergisi Sayı	Yazı Başlığı	Yazar
1	"Muasırlaşmak"tan "Modernleşme"ye - Türkiye'de Modernleşme ve Hukuk - Modernleşme ve İslamlaşma - Aydınlık, Din, Gelenek ve Modernite - Modernleşmenin Doğurduğu - Toplumsal Şizofreni: "Yaralı Bilinç" - Modernizmin Paradoksları	Mehmet Akif Ak Şükrü Karatepe Mümtaz'er Türköne Ömer Çelik Ergün Yıldırım Hans van Der Loo, Willem van Reigen
2	- Modernite'nin Seküler Sitesi'nde Kutsala, Hayata ve Tarihe Dönüş - İslam Ahlakı ve Modernliğin Ruhu - Modern İdrakin Tabîi Hasılası ya da Tarihin Kırılım Evresinde Son Arayışın Dili - Modern İslam Düşüncesinin Başlangıcı Meselesi ve Cemaledin Afgani Efsanesi	Ali Bulaç Yasin Aktay Ömer Çelik Mümtaz'er Türköne
3	- İslam ve Modern/Ulus Devlet - Modern Devletin Totaliter ve Ulus Niteliği - Modern Ulus Devlet - Devlet'in Modern Doğası: "İyi" Siyaset'ten "Etkin" Siyaset'e - İslam, Modern Devlet ve Protestan Ahlak	Belirtilmemiş Ali Bulaç Ergün Yıldırım Ömer Çelik Eyüp Köktaş
4	- İslam ve Modern Kimlikler - İnsanın Modern Kimliği Evrenselcilik, Irkçılık ve Cinsiyetçilik - Modern Dünyadaki Kimlik Bunalımlarının Toplumsal Boyutları - Kimliklerin Modern Anlamı - İslam, Protestanlık ve Modern Gelişmenin Sırrı yahut Bir Değişim Sürecinin Sancıları	Belirtilmemiş Ali Bulaç Ali Coşkun Mehmet Bekaroğlu Mustafa Acar
5	Modern Anayasa Hukuku Açısından Medine Vesikası	Kadir Abdiiimamoğlu
6	- Geleneğin ve Geleceğin Kavşağında Dindar İnsanla Modern İnsan Karşı Karşıya - Balkanlar'da Modern Değerlerin Düşüşü "Medine Vesikası" Post-Modern Bir Sivil Toplum Projesi Olabilir mi?	Ali Coşkun Ali Bulaç Neşet Toku
7	Modern Tarihin Dinamikleri İlerleme, Değişme	Belirtilmemiş

	- ve İslam • İslam'ı ve Tarihini Okuma Biçimi -Antropolojik ve Modernist Yaklaşımın Eleştirisi- • Modernleşme Politikaları ve İlerlemecilik • Modern Tarihi Anlamı, İlerleme ve İslam - Modern Tarih ve İlerleme İllüzyonu-	Ali Bulaç Kadir Canatan Eyüp Köktaş
8	• Modern Dünyaya Karşı Üç Tutum: Çatışma, Uyum ve Aşma • Modern Dünya İle Çatışma ve Uyumdan Modernite'yi Aşmaya • İslam'ın Modernleşmesi "Türkiye Modeli"	Belirtilmemiş Ali Bulaç Mehmet Özay
9	• Din, Modernizm ve Gelenek • Gelenek, Din ve Modernite (Eğilimler ve Kökler) • Modern Toplumsal Düşünce Tarihinde Din Sorunu • Gelenek, Modernlik, Postmodernlik • Tarihin Anlamı ve Modernizm • Modern Zamanlarda Kurucu İktidar ve Anayasa Kuramları	Belirtilmemiş Kadir Canatan Ali Çoşkun Mustafa Armağan Ümit Aktaş Kadir Abdiimamoğlu
11	• Modernist Akım İçinde Kuran Tefsirleri	Ahmet Yüksel Özemre
12	• Modern Zamanlarda İslam ve Siyasal Meşruiyet Sorunu • Modernizmin Din'den Bilime Yaptığı Yolculuğun Serüveni: Zihin Sürecinin Ayrışması	Eyüp Köktaş Mustafa Aydın

Tüm bu veriler, yazıların tematik bağlamları temel alınarak kodlanmış; ortaya çıkan veriler “eleştirel yaklaşım”, “teorik çözümleme”, “İslami perspektif” ve “modernizm eleştirisi” gibi üst temalar altında sınıflandırılmıştır. Böylece, *Bilgi ve Hikmet* dergisinin modernizmle kurduğu düşünsel ilişki yalnızca niceliksel düzeyde değil, aynı zamanda niteliksel olarak da derinlemesine çözümlenmiştir. Bu yöntem aracılığıyla, çalışmada yalnızca ilgili yazıların modernizm kavramına doğrudan atıfta bulunup bulunmadığı değil, aynı zamanda bu atıfların içerdiği söylemsel yönelimler, eleştirel bağlamlar ve ideolojik pozisyonlanmalar da ortaya konulmuştur.

Bilgi ve Hikmet dergisinde, modernizm teması çerçevesinde İslami düşünce ile modernizm arasındaki etkileşim, bu etkileşimin doğurduğu sorun alanları ve İslam'ın modern dünyaya nasıl bir cevap geliştirebileceği gibi temel meseleler ele alınmıştır. Derginin ilk sayısından itibaren, modernizmin beraberinde getirdiği entelektüel ve

toplumsal meydan okumaların anlaşılması hedeflenmiş; bu meydan okumalar karşısında İslam düşüncesinin nasıl bir çözüm perspektifi sunabileceği tartışılmıştır. Bu metinlerde modernizmin bilgi, felsefe ve hikmet kavrayışı üzerindeki etkileri kapsamlı biçimde değerlendirilmiş; modern dünyanın sunduğu imkânlar ve beraberinde getirdiği krizler İslami perspektiften analiz edilmiştir. Özellikle, modernizmin bilgiyi yalnızca bilimsel olgularla sınırlandırarak, hikmeti ve metafizik boyutları bilgi alanının dışına ittiği vurgulanmıştır. Bu bağlamda, bilgi ile hikmet arasındaki kopuşa dikkat çekilmiş ve bu kopuşun nasıl onarılabileceği meselesi derinlemesine ele alınmıştır.

Bilgi ve Hikmet dergisi, modernizme yönelik eleştirilerini yalnızca teorik düzlemle sınırlı tutmamakta; aynı zamanda tarihsel, toplumsal ve epistemolojik boyutları da içeren çok katmanlı bir düşünsel zemin sunmaktadır. Dergi, İslami düşünce ile modernizm arasındaki etkileşimi merkeze alarak, bu etkileşim sürecinde ortaya çıkan kriz alanlarını ve İslam'ın bu krizlere yönelik alternatif yaklaşım ve çözüm önerilerini tartışmaya açmıştır. Özellikle, modernizmin bilgi, felsefe ve hikmet anlayışı üzerindeki dönüştürücü etkisi dergide eleştirel bir bakışla incelenmiştir. Modernizmin, epistemolojik zemini yalnızca bilimsel verilere dayandırarak metafizik, ahlaki ve manevi boyutları dışladığı; bu yaklaşımın indirgemeci ve insanın bütünsel varoluşunu ihmal eden bir zihniyetin ürünü olduğu vurgulanmıştır. Buna karşılık, dergi hikmet kavramı üzerinden, ilahi referanslara dayalı alternatif bir bilgi rejimi inşa etme çabasını ön plana çıkarmaktadır. Bu yaklaşım doğrultusunda, bilginin sadece nesnel veriler değil, aynı zamanda manevi ve ahlaki boyutlarla birlikte düşünülmesi gerektiği savunulmuştur. Modernizm temalı metin incelemelerinde sunulan hegemonik kodların açılımını sağlamak amacıyla alt tematik kodlar da araştırmaya dahil edilmiştir. Toplam 21 yazının tematik vurguları Tablo-3'te verilmiştir. Tematik vurgular metin içerisindeki tekrar eden kelimelerin sayılarına ve metne kattıkları anlama göre belirlenmiştir.

Tablo-3 Yazarlara Göre Modernizm Başlıklı Yazıların Tematik Vurguları

Yazar	Modernizm Başlıklı Yazı Sayısı	Tematik Vurgu
Ali Bulaç	6	Sekülerleşme, bilgi, hikmet, siyaset
Ömer Çelik	4	Devlet, bilgi, modern idrak
Ali Coşkun	3	Postmodernizm, kimlik, dindarlık
Kadir Canatan	2	Modernleşme, epistemik hegemonya
Şükrü Karatepe	1	Hukuk, modernleşme
Mehmet Özay	1	Kemalizm, modernleşme
Mustafa Aydın	1	Zihinsel parçalanma
Ümit Aktaş	1	Modernizm ile post-modernizm ilişkisi
Mümtaz'er Türköne	2	Modern İslam düşüncesi

Tablo-3 verilerine göre, *Bilgi ve Hikmet* dergisinin hem kurucu unsurlarından biri olan hem de modernizm temasına en fazla katkı sunan yazar Ali Bulaç olmuştur. Bulaç'ın yazıları, modernizmi yalnızca sekülerleşme süreciyle sınırlı tutmamakta; aynı zamanda bilgi felsefesi, tarih anlayışı ve siyasal organizasyon biçimlerine dair kapsamlı eleştiriler sunmaktadır. Dergide modernizme ilişkin kaleme aldığı metinler, yalnızca normatif eleştiriler değil, aynı zamanda özgün teorik çerçevelerle desteklenen sistematik analizler içermektedir.

Bulaç, modernizmin seküler bilgi rejimini sorgularken, dinin kamusal alandan dışlanması toplumsal çözülmeye ve bireysel anlam krizine yol açtığını belirtmekte; bu duruma karşı Müslüman entelektüellerin zihinsel bir direniş geliştirmesi gerektiğini savunmaktadır. Yazar, “Modernite’nin Seküler Sitesi’nde Kutsala, Hayata ve Tarihe Dönüş” başlıklı yazısında, modernizmin dini düşünce ve yaşam biçimlerini olumsuz yönde dönüştürdüğünü ifade etmektedir. Özellikle İslam dünyası dışındaki toplumlarda dinin, modernizmin etkisiyle pasif ve işlevsiz bir hale geldiği; adeta bitkisel bir yaşama sürüklendiği vurgulanmaktadır.

Buna karşılık, İslam dünyasında dinin modernizme karşı aktif bir mücadele yürüttüğü; ancak bu mücadelenin sıcak cephelerde kazanılsa dahi, resmi toplumsal yapılar ve siyasal elitlerin nezdinde kaybedildiği dile getirilmektedir. Bu yaklaşım, İslam dünyasının modernleşme süreci içindeki çelişkilerini ve karşılaştığı zorlukları açıkça ortaya koymaktadır. Bulaç'ın bu çerçevedeki değerlendirmeleri, *Bilgi ve Hikmet* dergisinin modernizme yönelik eleştirilerini yalnızca dışsal bir reddiye değil, aynı zamanda İslami bir

alternatif düşünce zemini oluşturma çabası olarak sunduğunu göstermektedir (Bulaç, 1993, s. 20).

Bilgi ve Hikmet dergisinde modernizm teması, yalnızca teorik bir tartışma alanı değil, derginin genel düşünsel çizgisini şekillendiren temel meselelerden biri olarak birçok yazının odak noktası olmuştur. Örneğin, derginin ilk sayısında yer alan Şükrü Karatepe'nin "Türkiye'de Modernleşme ve Hukuk" başlıklı yazısında, modernizm, Batı'ya ait toplumsal kurum ve değerleri evrensel olarak üstün gören ve Batı kültürüne bağımlılığı kalıcılaştırmayı hedefleyen bir ideolojik yapı olarak tanımlanmıştır. Karatepe'ye göre, modernizm yalnızca Batı dışı toplumların ekonomik, sosyal ve siyasal gelişimini hedeflememekte; aynı zamanda bu toplumların Batı'ya bağımlılığını sürdürmeye hizmet eden bir araç olarak işlev görmektedir. Bu doğrultuda, Batı modernizmi, sömürgecilik ilişkilerini yeniden üretme ve Batı çıkarlarına yönelik tehditleri bastırma amacı taşıyan bir ideolojik mekanizma olarak tanımlanmıştır. Karatepe, modernizmin Batı dışı toplumlara yönelik kültürel ve siyasal bir tahakküm projesi olduğunu ileri sürmekte; Batı'nın kendi değerlerini evrenselleştirme çabasının, modernizmin ideolojik bir araca dönüşmesine yol açtığını savunmaktadır. Bu tespit, *Bilgi ve Hikmet* dergisinin modernizmi yalnızca felsefi bir mesele olarak değil, aynı zamanda küresel güç ilişkileri bağlamında ele aldığını göstermektedir (Karatepe, 1993, ss. 61–62). Bu örnekler, derginin modernizm temasına yönelik eleştirel perspektifini açıkça ortaya koymakta; İslam dünyasının karşı karşıya kaldığı entelektüel ve siyasal meydan okumaları anlamaya ve bu süreçlere alternatif bir vizyon sunmaya yönelik bir düşünsel çabanın izlerini yansıtmaktadır.

Ömer Çelik'in yazıları ise, modernizmin ilahi anlam çerçevesinden kopuşunu Hegel'in düşüncesi üzerinden temellendirerek ele almaktadır. Çelik'e göre, İslamcı düşüncenin bir kesimi bu kopuşu telafi etme amacıyla Batılı kurumların "İslamileştirilmesini" önerse de bu yaklaşım derinlikten yoksun ve koordinatsız bir yapı üretmiştir. Bu durumu "İslamileştirme ameliyesi" olarak nitelendiren yazar, İslami düşüncenin, Batılı formların taklit edilmesiyle değil; kendi özgün epistemolojik zemini üzerine inşa edilmesi gerektiğini savunmaktadır (Çelik, 1993, ss. 36–39).

Ali Coşkun'un çalışmaları ise, modernizmin çözülme süreci ile bu sürecin yol açtığı kimlik krizleri üzerinden postmodernizme yönelimini göstermektedir. Coşkun'a göre, postmodern dönemde geleneksel ahlaki ve dini yapılar parçalanmış; bu durum bireyi kimlik bunalımı ve anomi ile karşı karşıya bırakmıştır. Dolayısıyla, modernizmin eleştirisi

yalnızca felsefi ya da siyasal düzlemde değil, aynı zamanda sosyo-psikolojik düzeyde de yapılmalıdır. Postmodern durum, geç kapitalizmin kültürel alan üzerindeki etkileri çerçevesinde değerlendirilmiş; kapitalist sistemin bireylerin kimlik yapılarını dönüştürdüğü ve toplumsal düzeyde derin değişimlere yol açtığı ifade edilmiştir (Coşkun, 1993, s. 52).

Kadir Abdiimamoğlu'nun "Modern Anayasa Hukuku Açısından Medine Vesikası" başlıklı çalışmasında, modernleşme süreçlerinin devlet eliyle yukarıdan aşağıya biçimlendirildiği ve bu süreçte aydın, bürokrat ve asker gibi seçkin grupların belirleyici rollere sahip olduğu ileri sürülmektedir. Bu yapının, İslami siyasal düşüncenin özünde barındırdığı katılımcı ve sözleşmecî anlayışla çeliştiği vurgulanmakta ve bu çelişki, eleştirel bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır. Aydınların modern kültürü taşıyarak halkın bilincine aktardığı; bürokrat ve teknokratların bu süreci hukuki düzlemde düzenleyerek icra ettiği; askerlerin ise olası tikanmalarda düzenin koruyucusu olarak toplumsal muhalefeti bastırdığı ifade edilmektedir. Böylece, modernleşme çabalarının yalnızca kültürel değil, aynı zamanda siyasal ve kurumsal organlar aracılığıyla sürdürüldüğü ortaya konulmaktadır (Abdiimamoğlu, 1994, s. 39).

Bu çerçevede, modernizmin şekillendirdiği ulus-devlet modeli, dergi yazarları tarafından baskıcı, homojenleştirici ve farklılıkları dışlayıcı bir yapı olarak eleştirilmiş; buna karşılık İslam'ın ümmet anlayışı, çoğulculuk, katılım ve adalet ilkelerine dayanan alternatif bir siyasal-toplumsal model olarak önerilmiştir. Bu bağlamda, dergide sıkça atıfta bulunulan Medine Vesikası, söz konusu önerinin tarihsel referans noktası olarak sunulmakta ve çağdaş siyasal sistemlere yöneltilen eleştiriler eşliğinde yeni bir toplumsal sözleşme modeli olarak değerlendirilmektedir.

Modernizme daha geniş bir epistemolojik ve tarihsel çerçeveden yaklaşan Kadir Canatan ise, modernizmin epistemik bir hegemonya kurarak Batılı olmayan toplumların geleneksel yapılarını bastırdığını ve bu sürecin sömürgecilik olgusu ile iç içe geçtiğini savunmaktadır. Bu yaklaşım, dergide belirginleşen eleştirel epistemoloji çizgisiyle örtüşmekte ve İslam'ın bilgi rejiminin bağımsızlığını vurgulayan yaklaşıma katkı sunmaktadır.

Canatan, modernizmi Batılı olmayan halkların inanç, düşünce, kültür ve kimliklerini ortadan kaldırmaya yönelik bir kapitalist dünya sistemi ve "modern sömürgecilik" biçimi olarak tanımlamaktadır. Yazar, modernizmin günümüzde de sömürüye uygun toplumlar inşa etmeye devam ettiğini ve bu sürecin, emperyalizmin çağdaş bir biçimi olarak

toplumlara “yaşam tarzı” düzeyinde dayatıldığını ileri sürmektedir. Bu durumu, geçmişte “uygarlık” söylemi üzerinden meşrulaştırılmaya çalışılan tahakkümle benzeştiren Canatan, modernleşmenin esasında halklara dayatılan bir sömürü ve hegemonya biçimi olduğunu vurgulamaktadır (Canatan, 1994, s. 20).

Mehmet Özay’ın değerlendirmesi, Türk modernleşmesini Kemalizm çerçevesinde ele almakta; bu sürecin seküler bir kalkınma modeliyle şekillendiğini ifade etmektedir. Yazar bu durumun, modernleşme projelerinin toplumla kurduğu ilişkinin derinlikli değil, yüzeysel kaldığını ve ortaya çıkan boşluğun ise İslami söylemler aracılığıyla doldurulması gerekliliğini ortaya koymaktadır (Özay, 1994, ss. 105-108).

Ümit Aktaş ise modernizm ve postmodernizmin tarihsel bir süreklilik içerisinde ele alınması gerektiğini savunarak, her iki yaklaşımın da aynı kökensel paradigma içerisinde, yalnızca farklı biçimlerde tezahür ettiğini öne sürmektedir. Bu perspektif, İslami düşüncenin yalnızca modernizme değil, onun devamı niteliğinde sunulan postmodern söylemlere karşı da eleştirel bir mesafe geliştirmesi gerektiği yönündeki vurguyu güçlendirmektedir (Aktaş, 1995, s. 92).

Ahmet Yüksel Özemre, modernist eğilimlerin özellikle İngiliz sömürgeciliği altında bulunan İslam coğrafyalarında geliştiğine dikkat çekerek, bu sürecin bağımsız İslami bilgi üretimini ciddi biçimde sekteye uğrattığını belirtmektedir. Bu yaklaşım, modernizmin yalnızca Batı içindeki değil, Batı dışındaki etkileri bağlamında da eleştirel bir şekilde değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Özemre, 1995, s. 133).

Mustafa Aydın’ın “zihinsel kirlenme” metaforu üzerinden geliştirdiği değerlendirme ise, modernizmin düşünsel dünyada neden olduğu parçalanmayı ve bunun entelektüel üretim üzerindeki yıkıcı etkilerini açığa çıkarmaktadır (Aydın, 1995, s. 132). Bu bağlamda, dergide dile getirilen eleştiriler yalnızca dışsal yapılarla sınırlı kalmamakta; bireyin zihinsel ve epistemolojik bütünlüğünü yeniden inşa etmeyi amaçlayan bir yönelim sergilemektedir.

Bilgi ve Hikmet dergisinde modernizm teması, yalnızca modernizm karşıtı bir pozisyonla sınırlı kalmamakta, aynı zamanda eleştirel düşüncenin İslami referanslar temelinde yeniden inşasına yönelik entelektüel bir çaba olarak da ortaya çıkmaktadır. Dergi, modernliğin epistemolojik, toplumsal ve siyasal temellerini çok boyutlu biçimde tartışmakta; Batı merkezli bilgi sistemlerine karşı yerli ve İslami temelli alternatif bilgi rejimlerinin geliştirilmesine yönelik teorik öneriler sunmaktadır. Bu bağlamda *Bilgi ve*

Hikmet, Türkiye’deki İslamcı entelektüel çevrelerin modernizmle kurdukları eleştirel ilişkiyi anlamada önemli bir kaynak işlevi görmektedir. Aynı zamanda dergi, İslami bilgi üretiminin sadece geleneksel yaklaşımlarla sınırlı kalmadığını; aksine çağdaş düşünsel krizlere yönelik eleştirel ve sistematik yaklaşımlar geliştirebildiğini de göstermektedir.

Bilgi ve Hikmet dergisi, tüm bu yönleriyle 1990’lı yılların Türkiye’sinde şekillenen seküler modernizme karşı, İslami referanslı bir karşı-hegemonya söylemi üretmektedir. Dergi yazarları, seküler bilgi rejimi ve ulus-devlet temelli siyasal yapıyı eleştirirken; vahye dayalı bütüncül bir bilgi anlayışını ve ümmet temelli bir toplumsal düzen vizyonunu ön plana çıkarmaktadır. Bu yaklaşım, yalnızca mevcut hegemonik modernlik projesine yönelik bir itiraz değil; aynı zamanda alternatif bir epistemoloji, siyaset ve toplumsal yapı önerisinin kuramsal çerçevesini oluşturma girişimidir.

Özellikle Ali Bulaç’ın yazılarında, modernitenin seküler bilgi düzenine karşı “hikmet” merkezli bir bilgi felsefesi önerilmekte; bu öneri, Gramsci’den anlamda kültürel bir karşı-hegemonya inşası olarak değerlendirilebilmektedir. Medine Vesikası’na yapılan göndermeler, çoğulculuk, sözleşmecilik ve katılımcı siyasal düzen önerisiyle, Batı menşeli siyasal modernitenin homojenleştirici yapısına karşı İslami bir siyasal çoğulculuk modelini gündeme getirmektedir.

Elde edilen bulgular, *Bilgi ve Hikmet* dergisinin modernizmi yalnızca Batılı bir tarihsel formasyon olarak değil; aynı zamanda İslam dünyasının entelektüel ve siyasal bağımsızlığına yönelik bir ideolojik tehdit olarak konumlandığını ortaya koymaktadır. Dergide yayımlanan metinler aracılığıyla modernizmin bilgi, kimlik ve siyaset düzeyinde ortaya çıkardığı krizler eleştirilmiş; İslami referanslara dayalı alternatif yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu yönüyle dergi, savunmacı reflekslerin ötesine geçerek, İslami düşüncenin yeniden inşasına yönelik teorik ve eleştirel açılımlar sunmuştur. Çalışmanın bulguları, Gramsci’nin karşı-hegemonya kuramıyla tutarlı biçimde, *Bilgi ve Hikmet* dergisinin kültürel ve ideolojik hegemonya karşısında eleştirel bir düşünsel alan inşa ettiğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada elde edilen bulgular, *Bilgi ve Hikmet* dergisinin modernizmi yalnızca epistemolojik veya siyasal bir yapı olarak değil, aynı zamanda ideolojik bir hegemonya biçimi olarak ele aldığını göstermektedir. Gramsci’nin hegemonya kuramına göre, egemen sınıflar yalnızca devlet aygıtı aracılığıyla değil, aynı zamanda sivil toplum mekanizmaları

üzerinden rıza üreterek toplumu yönlendirir (Gramsci, 1971). Bu çerçevede, modernizmin seküler ve Batı-merkezli bilgi rejimi, kültürel alanda hegemonik bir konum edinmiştir.

Bilgi ve Hikmet dergisinde yayımlanan yazılar, İslami referanslara dayalı alternatif bir düşünce sistemi geliştirerek, bu hegemonik bilgi düzenine karşı karşı-hegemonik (counter-hegemonic) bir söylem inşa etmektedir. Gramsci'nin karşı-hegemonya kavramı, mevcut ideolojik düzenin meşruiyetini sorgulayan ve buna karşı alternatif bir dünya görüşü üretmeye çalışan düşünsel pratikleri ifade eder. Bu bağlamda, derginin sekülerleşme, ulus-devlet ve epistemik otorite gibi modernist kavramlara yönelttiği eleştiriler; yalnızca reaksiyoner değil, aynı zamanda kurucu ve yeniden inşa edici bir karakter arz etmektedir.

Özellikle Medine Vesikası'nın çağdaş çoğulculuk ve siyasal sözleşme tartışmalarıyla ilişkilendirilerek sunulması, İslamcı düşüncenin hegemonik seküler modernizme karşı, tarihsel referanslarla temellendirilmiş özgün bir siyasal model geliştirme çabasının bir göstergesidir (Yılmaz, 2015). Bu yönüyle *Bilgi ve Hikmet* dergisi, İslami kamusal alanın yeniden inşasına yönelik entelektüel bir zemin oluşturmakta ve kültürel hegemonya mücadelesinde etkin bir aktör olarak konumlanmaktadır.

SONUÇ

Bilgi ve Hikmet dergisi, İslamcı entelektüel çevrelerin modernizme yönelik eleştirel yaklaşımlarını ve aynı zamanda modern dünyayla kurmaya çalıştıkları ilişki biçimlerini eşzamanlı olarak barındıran çok katmanlı bir düşünsel zemin sunmuştur. Dergi, yayımlandığı dönemdeki siyasal ve kültürel tartışmalara teorik bir derinlik kazandırarak, İslam ile modernizm arasında oluşabilecek etkileşim alanlarını sorgulamış; bu sorgulamayı yalnızca bir karşı çıkış biçimi olarak değil, aynı zamanda alternatif bir kimlik inşasının entelektüel aracı olarak değerlendirmiştir. Bu yönüyle dergi, İslamcı düşüncenin modern zamanlara dair kavramsal ve epistemolojik açılımlarını şekillendirmeye yönelik önemli bir platform işlevi görmüştür.

Dergi İslami vakıf dergiciliği bağlamında yürüttüğü yayın politikasıyla, modernizm, sekülerleşme ve kimlik meselelerini ele alarak Türkiye'deki İslamcı entelektüel çevreler için özgün bir düşünsel zemin inşa etmiştir. Dergide yer alan yazılar, yalnızca modernizmin yol açtığı dönüşümleri tanımlamakla kalmamış, aynı zamanda bu dönüşümlere karşı geliştirilen İslami alternatiflerin teorik arka planlarını da ortaya koymuştur. Özellikle "İlahi

Hikmet" kavramı etrafında geliştirilen eleştiriler, modern aklın araçsallaştırıcı doğasına karşı bütüncül bir epistemoloji inşa etme çabasını temsil etmektedir. Bu bağlamda *Bilgi ve Hikmet*, İslamcılığın modernizm ile kurduğu ilişkinin yalnızca tepkisel bir nitelik taşımadığını, aynı zamanda kurucu ve yeniden inşa edici özellikler barındırdığını göstermektedir (Asad, 2003; Çevik, 2010). Bu çalışma söz konusu inşa edici söylemlerin siyasal ve entelektüel etkilerini analiz ederek hem içerik hem yöntem bakımından derinlikli bir tartışma zemini sunmaktadır. Dolayısıyla, *Bilgi ve Hikmet*'in Türkiye'deki İslamcı düşünce içindeki yerini anlamaya yönelik özgün bir katkı sağlamaktadır.

Dergide belirginleşen ana temalar modernizm temelli olarak sekülerleşme eleştirisi, ulus-devletin ümmet anlayışıyla çatışması, kimlik krizleri ve alternatif toplum tasavvurları üzerinedir. Bu temalar, modernizmin hegemonik bilgi yapısına karşı eleştirel bir pozisyon geliştirme çabası ile yakından ilişkilidir. Bu eleştirel çabanın kuramsal arka planı, Gramsci'nin "karşı hegemonya" kavramıyla uyumlu bir biçimde, hâkim kültürel düzenin meşruiyetini sorgulayan bir entelektüel direniş pratiği olarak okunabilir (Gramsci, 1971; Boggs, 1984). Dergi yazarları, İslami düşüncenin seküler-modern paradigmalara alternatif bütüncül bir yaklaşım oluşturabileceğini savunarak, Türkiye'deki İslamcı düşünsel üretimin dönüşüm dinamiklerine katkı sunmaktadır.

Bilgi ve Hikmet'in Medine Vesikası'na yaptığı göndermeler, modern siyasal örgütlenmelere karşı sözleşmeci, çoğulcu ve adalet merkezli bir modelin mümkün olabileceğini ileri sürmektedir. Bu yönüyle dergi, yalnızca teolojik referanslarla değil, aynı zamanda tarihsel ve siyasal deneyimlerle de modernliğe alternatif üretmeye çalışmaktadır. Postmodernizme yönelik eleştiriler ise, özellikle ahlaki görelilik ve kimlik parçalanması gibi temalar üzerinden şekillenmekte; böylece yüksek modernizmin rasyonalist söylemi ile postmodern parçalanmışlık arasında İslami bütünlükçü bir duruş geliştirilmektedir (Bauman, 2000; Aktaş, 1995). Bu durum, derginin reddiyeci bir pozisyonundan öteye geçerek yapıcı bir entelektüel alan açtığını göstermektedir.

Dergideki metinler, İslam dünyasının modernizm sürecinde yaşadığı krizleri yalnızca dışsal müdahalelerle değil, aynı zamanda içeriden gelişen entelektüel tıkanmalarla birlikte değerlendirmektedir. Bu bağlamda, modernliğe yönelik eleştiriler epistemolojik, sosyolojik ve siyasal düzeyde çok yönlü bir biçimde yapılandırılmıştır. Ali Bulaç, Ahmet Yüksel Özemre ve Mehmet Özay gibi yazarlar üzerinden somutlaşan bu entelektüel duruş,

Türkiye’de 1990’lı yıllarda İslamcılığın geçirdiği dönüşümün hem teorik hem de pratik yönlerini analiz etmeye olanak tanımaktadır (Yavuz, 2003; Bilgin, 2008).

Bilgi ve Hikmet dergisinde yer alan yazılar, modernizmin İslam dünyasında yarattığı çok boyutlu etkileri hem entelektüel hem de toplumsal düzeyde derinlemesine analiz eden özgün bir eleştirel perspektif sunmaktadır. Bu perspektif, modernizmin yalnızca sekülerleşmeyi teşvik eden bir bilgi rejimi değil, aynı zamanda Batı dışı toplumlara yönelik kültürel ve siyasal bir hegemonya aracı olduğunu ortaya koymaktadır. Ali Bulaç, modernizmin kutsalı kamusal alandan dışlayarak toplumsal çözümlere ve bireysel anlam krizlerine yol açtığını vurgularken, Müslüman entelektüellerin bu sürece karşı zihinsel bir direniş geliştirmesi gerektiğini savunur (Bulaç, 1993). Şükrü Karatepe’nin modernizmi Batı merkezli bir tahakküm mekanizması olarak yorumlaması da derginin yalnızca teorik bir eleştiriye değil, aynı zamanda küresel sistemin ideolojik işleyişine karşı alternatif bir düşünsel konumlanış geliştirme çabasını göstermektedir (Karatepe, 1993).

Ömer Çelik’in, Batılı kurumların “İslamileştirilmesi” çabasına yönelttiği eleştiri, İslami düşüncenin kendi özgün epistemolojik temelleri üzerinde yeniden inşa edilmesi gerektiği yönündeki vurguyu güçlendirmektedir (Çelik, 1993). Bu yaklaşım, yalnızca Batı’ya karşı bir reddiye değil, aynı zamanda bağımsız bir bilgi rejimi oluşturma yönünde sistematik bir arayışı da ifade etmektedir. Benzer şekilde, Ali Coşkun’un postmodernizme ilişkin değerlendirmeleri, modernizmin çözülüş süreciyle birlikte ortaya çıkan kimlik krizlerini sosyo-psikolojik düzeyde ele almakta; geç kapitalist kültürel dönüşümlerin birey üzerindeki etkilerini sorgulamaktadır (Coşkun, 1993).

Dergide yer alan diğer çalışmalar da modernizmin farklı yönlerine eleştirel bir bakış sunmaktadır. Kadir Abdiimamoğlu, modernleşmenin seçkinci ve yukarıdan aşağıya yönelen doğasını tartışarak bu sürecin İslami siyasal düşüncenin katılımcı karakteriyle çeliştiğini belirtmektedir (Abdiimamoğlu, 1994). Kadir Canatan ise modernizmi epistemik bir hegemonya biçimi ve modern sömürgeciliğin devamı olarak tanımlayarak, kapitalist dünya sisteminin kültürel tahakkümüne dikkat çekmektedir (Canatan, 1994). Bu bağlamda, *Bilgi ve Hikmet* dergisi yalnızca modernizmin dışsal etkilerini değil, aynı zamanda onun bilgi, kimlik ve kültür üzerindeki içsel dönüşüm potansiyelini de sorgulayan bir düşünsel zemin inşa etmektedir. Ümit Aktaş ise modernizm ve postmodernizmi aynı paradigmanın farklı tezahürleri olarak değerlendirmekte; İslami düşüncenin her iki yapıya karşı da eleştirel bir mesafe geliştirmesi gerektiğini ileri sürmektedir (Aktaş, 1995). Ahmet

Yüksel Özemre'nin modernist eğilimlerin sömürgecilik bağlamında geliştiğine dair tespitleri ise, Batı dışı toplumlarda modernizmin etkilerinin daha farklı ve derinlemesine ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır (Özemre, 1995).

Bilgi ve Hikmet dergisinin yazarları modernizmi yalnızca ideolojik bir söylem ya da tarihsel bir süreç olarak değil, aynı zamanda bilgi üretimi, kimlik inşası ve siyasal yapılanma bağlamında ele alan çok katmanlı bir eleştirel çerçeve sunmaktadırlar. Dergideki metinler, İslam dünyasının modernleşme karşısındaki tepkilerini anlamaya yönelik önemli ipuçları sunmakta ve bu bağlamda özgün bir entelektüel alan oluşturmaktadır. Bu alan hem eleştirel düşünce üretimi hem de alternatif epistemolojilerin inşası açısından günümüz İslam düşüncesine önemli katkılar sağlamaktadır.

Sonuç olarak, *Bilgi ve Hikmet* dergisi, yalnızca bir düşünce platformu olmanın ötesine geçerek, modernliğin bilgi, siyaset ve kimlik alanlarında yarattığı dönüşümlere karşı İslami bir karşı anlatı geliştirme çabasını sistematik biçimde ortaya koymuştur. Dergi, Gramsciye anlamda karşı-hegemonya inşası bağlamında değerlendirildiğinde, hem Batı merkezli epistemik tahakküme karşı hem de İslam dünyasındaki entelektüel donukluğa karşı alternatif bir kültürel durak olarak önem kazanmaktadır. Bu yönüyle *Bilgi ve Hikmet*, Türkiye'de İslami entelijansiyanın modernizm karşısındaki pozisyonunu analiz etmek isteyen araştırmacılar için zengin bir kaynak ve teorik bir laboratuvar işlevi görmektedir. Dergi yalnızca entelektüel bir yayın organı değil, aynı zamanda Gramsciye anlamda bir karşı-hegemonya pratiği olarak da değerlendirilmelidir. Bu çerçevede, *Bilgi ve Hikmet* gibi yayınların düşünsel mirası, günümüz İslamcı entelektüel birikiminin modernizm, kimlik ve bilgi rejimi tartışmalarında yeniden ele almak isteyen araştırmacılar ve akademisyenler için önemli bir katkı sunmaktadır. Bu araştırmalar ve tartışmalar, farklı toplumsal ve kültürel bağlamlarda güncellenerek daha kapsayıcı ve eleştirel bir paradigma inşasına katkı sunacaktır. Ayrıca, dönemin basılı yayınlarının ideolojik söylem üretimindeki rolünü incelemesi bakımından, çalışma; basın tarihi, siyasal düşünce tarihi ve kültürel çalışmalar disiplinleri arasında kesişimsel bir analiz imkânı sunmakta ve benzer dönemsel yayınlara yönelik gelecek araştırmalar için kuramsal ve yöntemsel bir zemin oluşturmaktadır. Gelecek araştırmalarda, *Bilgi ve Hikmet* dergisi üzerine yürütülen bu tematik ve eleştirel analiz, farklı dönemlerde yayımlanmış benzer nitelikteki İslamcı veya modernizm temelli yayınlarla karşılaştırmalı olarak genişletilerek, modernizm-İslam etkileşiminin tarihsel süreklilik ve dönüşüm boyutları daha kapsamlı biçimde ortaya konulabilir.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Bu makale, İslam dünyasında uzun süredir devam eden ve farklı dönemlerde değişen sosyo-politik bağlamlarda yeniden şekillenen modernizm tartışmalarına odaklanmaktadır. İslam dünyasındaki modernizm tartışmaları, İslam'ın geleneksel değerleri, kültürü ve toplumsal normlarının modern dünya ile nasıl bir ilişki kurması gerektiği konusunda geniş bir yelpazede yürütülmektedir. Bu tartışmalar, yalnızca akademik çevrelerde değil, entelektüel ve sivil toplum alanlarında da farklı perspektiflerden ele alınmakta; siyasal, kültürel ve epistemolojik düzeylerde çok boyutlu değerlendirmelere konu olmaktadır.

Çalışma, modernizmin İslam dünyasındaki etkileşimini anlamak amacıyla, İslami vakıf dergilerinden biri olan *Bilgi ve Hikmet* dergisini incelemektedir. Modernizm karşısında İslami düşüncenin aldığı tutumları, entelektüel üretim biçimlerini ve bu üretimlerin teorik zeminlerini analiz eden araştırma, İslami vakıf dergiciliğinin modernizm ile kurduğu entelektüel ilişkiyi ve bu ilişkinin eleştirel boyutlarını irdelemektedir. Özellikle *Bilgi ve Hikmet* dergisinde yayımlanan modernizm temalı yazılar aracılığıyla, Müslüman entelektüellerin modernizmin bilgi, ahlak, siyaset ve toplumsal yapı üzerindeki etkilerine karşı geliştirdikleri eleştiriler, çözüm önerileri ve alternatif yaklaşımlar derinlemesine analiz edilmiştir.

Makale, İslamcılığın modernleşme süreciyle kurduğu çok boyutlu ilişkiyi tarihsel bir arka plan çerçevesinde ele alarak, derginin modernizme yönelik yaklaşımını hem teorik hem de pratik düzeyde ortaya koymaktadır. Dergide yer alan tartışmalar, modernizmin epistemolojik ve sosyo-politik iddialarına karşı geliştirilen eleştirel söylemler aracılığıyla, İslamcı düşüncenin kendi normatif çerçevesini yeniden üretme sürecine ışık tutmaktadır. Başlıca temalar; sekülerleşme, ulus-devlet eleştirisi, Medine Vesikası, epistemolojik dönüşüm, kimlik krizi ve ümmet anlayışı gibi meseleler etrafında şekillenmektedir. Dergi, modernizmin indirgemeci ve tek boyutlu bilgi anlayışına karşı “hikmet” kavramını merkeze alarak, İslam'ın vahye dayalı bütüncül bilgi anlayışını savunmakta; Batı merkezli modernizm tasavvuruna karşı özgün ve yerli bir İslami perspektif geliştirme çabasına girişmektedir.

Bu bağlamda *Bilgi ve Hikmet* dergisi, yalnızca modernizme karşı savunmacı bir pozisyon almakla kalmayıp, İslami entelektüel geleneğin imkânlarını kullanarak teorik açılımlar üretmiş ve İslami düşüncenin yeniden inşasına yönelik iddialı bir söylem

geliştirmiştir. Modernizmin eleştirisini yalnızca kültürel ya da siyasal düzeyde değil, aynı zamanda bilgi ve düşünce biçimleri bağlamında da gerçekleştiren dergi, İslam'ın epistemolojik özgünlüğünü koruyarak çağdaş dünyaya alternatif yanıt arayışının önemli bir temsilcisi olmuştur. *Bilgi ve Hikmet*, Türkiye'deki İslamcı entelektüel çevrelerin modernlik karşısındaki konumlanışlarını yansıtan dikkate değer bir örnek olarak, modernizmle hesaplaşırken İslam'ın epistemolojik ve ahlaki temellerinden beslenen alternatif bir modernizm arayışını teşvik etmektedir. Bu çalışma, söz konusu yönleriyle hem İslamcılık-modernizm ilişkisine dair akademik literatüre hem de çağdaş İslami entelektüel söylem araştırmalarına özgün bir katkı sunmaktadır.

Çıkar Çatışması/Conflict of Interest

Yazarlar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. /The authors declare that there is no conflict of interest.

Yazarların Katkıları/Author Contributions

Makale tek yazarlıdır. /The article has a single author.

This work is licensed under **Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License** (CC BY-NC 4.0).

KAYNAKÇA

- Abdiimamoğlu, K. (1994). Modern Anayasa Hukuku Açısından Medine Vesikası. *Bilgi ve Hikmet Dergisi*, (5), 38-45
- Aktaş, Ü. (1995). Tarihin Anlamı ve Modernizm. *Bilgi ve Hikmet Dergisi*, (9), 92-102.
- Akyüz, N. (2018). Medine Vesikası ve Anayasal Gelişmeler Bağlamında Değerlendirilmesi. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 31, 45-68.
- Asad, T. (2003). *Formations of the Secular: Christianity, Islam, Modernity*. Stanford University Press.
- Aydın, M. (1995). Modernizmin Din'den Bilime Yaptığı Yolculuğun Serüveni: Zihin Sürecinin Ayrışması, *Bilgi ve Hikmet Dergisi*, (12), 119-132.
- _____. (1997). Türkiye'nin Siyasal Hayatında Seçkinlik ve İslam. *Umran Dergisi*, (36), 15-18.
- Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*. Polity Press.
- Berger, P. L. (1999). Dinin toplumsal gerçekliği. İnsan Yayınları.
- Bilgin, M. (2008). *Modernleşme, kimlik ve İslamcılık*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Boggs, C. (1984). *The Two Revolutions: Gramsci and the Dilemmas of Western Marxism*. Boston: South End Press.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
- Bulaç, A. (1993). Modernite'nin Seküler Sitesi'nde Kutsala, Hayata ve Tarihe Dönüş. *Yeni Zemin Dergisi*, (2), 19-34.
- _____. (2013). İslamcılığın Oluşumu, Gelişimi ve Bugünkü Durumu. *Gelenek ve Modernlik Arasında İslamcılık*, *Umram Dergisi*, 23-39.
- Canatan, K. (1994). Modernleşme Politikaları ve İlerlemecilik. *Bilgi ve Hikmet Dergisi*, (7), 17-33.
- Coşkun, A. (1993). Modern Dünyadaki Kimlik Bunalımlarının Toplumsal Boyutları. *Bilgi ve Hikmet Dergisi*, (4), 47-56.
- Çapçioğlu, İ. (2012). Sekülerleşme ve modernleşme: Türkiye örneği. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(21), 25-44.
- Çelik, Ö. (1993). Devlet'in Modern Doğası: "İyi" Siyaset'ten "Etkin" Siyaset'e. *Bilgi ve Hikmet Dergisi*, (3), 31-40.
- Çevik, S. (2010). İslamcılık düşüncesinde modernlik ve kriz. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Erken, M. (2018). 1923-1960 Yılları Türkiye'de İslamcı yayıncılık. L. Sunar (Ed.), *İslam'ı Uyandırmak içinde*. İstanbul: İlem Yayınları.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Polity Press.
- Gramsci, A. (1971). *Selections from the Prison Notebooks* (Q. Hoare & G. N. Smith, Eds. & Trans.). International Publishers.
- Hamidullah, M. (2003). *İslam peygamberi* (S. Tuğ, Çev.). Beyan Yayınları.
- Hall, S. (1996). Cultural Studies and Its Theoretical Legacies. In D. Morley & K.-H. Chen (Eds.), *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies* (pp. 262-275). London: Routledge
- Harvey, D. (1990). *The condition of postmodernity: An enquiry into the origins of cultural change*. Blackwell.
- Karadeniz, E. (2021). 1980-2000 Arası İslamcı Dergilerde Devlet Tartışmaları. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Kartepe, Ş. (1993). Türkiye'de Modernleşme ve Hukuk. *Bilgi ve Hikmet Dergisi*, (1), 59-70.

- Küçükcan, T. (2005). Modernleşme ve Sekülerleşme Kuramlarş Bağlamında Din, Toplumsal Değişme ve İslâm Dünyası. *İslam Araştırmaları Dergisi*, 13, 109-128.
- Laclau, E., & Mouffe, C. (1985). *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. London: Verso.
- Mardin, Ş. (1985). “İslamcılık”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, ed. Murat Belge, Fahri Aral, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Morton, A. D. (2007). *Unravelling Gramsci: Hegemony and passive revolution in the global political economy*. Pluto Press.
- Nowell, L. S., Norris, J. M., White, D. E., & Moules, N. J. (2017). Thematic analysis: Striving to meet the trustworthiness criteria. *International Journal of Qualitative Methods*, 16(1), 1–13.
- Özay M. (1994). İslam'ın Modernleşmesi "Türkiye Modeli. *Bilgi ve Hikmet Dergisi*, (8), 101-110.
- Özemre, Y. A. (1995). Modernist Akım İçinde Kuran Tefsirleri, *Bilgi ve Hikmet Dergisi*, (11), 133-142.
- Toprak, B. (1996). *Modernleşme ve İslam: Türkiye'de Din ve Laiklik*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Tosun, H. (2003). Bir Modernleşme Projesi Olarak Türkiye’de Cumhuriyet. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 19(56), 815-875.
- Türkmen, H. (2014). *Türkiye’de İslamcılığın Kökleri*. Ekin Yayınları.
- Türköne, M. (2003). *Siyasî İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu* (3. Baskı). Lotus Yayınları.
- Yağlı, S. (2005). 1990 Sonrası Türkiye’de İslâmî Kimlikteki Dönüşüm ve Medyadaki Yansıması. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi*, 1, 239-249.
- Yazar, 2024.
- Yavuz, H. (2003). *Islamic Political Identity in Turkey*. Oxford University Press.
- Yıldırım, Murat. (2010). Modernizm, Postmodernizm ve Kamu Yönetimi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 703-719.
- Yıldız, H. (2018). II. Meşrutiyet Dönemi Din Ve Modernleşme Tartışmaları: Sebilürreşad Dergisi Ve İslam Mecmuası Örneği. *Turkish Studies*, 13(2), 107-126.